БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ДЪРЖАВАТА И ПРАВОТО

Борислав Бориславов Цеков

Антиеврейските ограничения от Античността до XX в.: конституционноправни и правно-исторически аспекти

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор по право“

Научна област: 3. Социални, стопански и правни науки
Шифър: 3.6 Право
Конституционно право на Република България

Научен консултант: Проф. дюн Емилия Друмева

София
2016 г.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита на разширено заседание на секция „Публичноправни науки” на Института за държавата и правото при Българската академия на науките на 26.02.2016 г., чийто доклад е приет от Научния съвет на ИДП на 13.04.2016 г.

Докторантът е зачислен на самостоятелна подготовка в секцията „Публичноправни науки” на Института за държавата и правото при Българската академия на науките.

Изследванията по дисертационния труд са извършени самостоятелно и в Института за държавата и правото при Българската академия на науките.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 5 юли (вторник) 2016 г. в Института за държавата и правото при Българската академия на науките (гр. София, ул. „Сердика” № 4) пред научно жури, назначено със заповед на директора на Института за държавата и правото при Българската академия на науките, в състав:

членове:

проф. д-р Емилия Друмева

проф. д-р Димитър Токушев

проф. д-р Пламен Киров

проф. д-р Ганета Минкова

проф. д-р Александър Воденичаров

резервни членове:

проф. д-р Стефка Наумова

проф. д-р Снежана Начева

Дисертационният труд и материалите по защитата са на разположение в Института за държавата и правото при Българската академия на науките (гр. София, ул. „Сердика” № 4) и на интернет страницата на Института за държавата и правото при Българската академия на науките.

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Актуалност на изследването

На пръв поглед темата за антиеврейските правни ограничения не съдържа видими отправни точки и отношение към състоянието и развитието на съвременната конституционна държава. Внимателният анализ обаче позволява да се открие следната закономерност. Съществува правна традиция в преследването на различния в етно-религиозно отношение, която периодично се възкресява и усилва при състояние на извънредност в обществото (изразяващо се в повишена международна и вътрешна нестабилност). Този правно-политически феномен се намира в подчертана връзка с процеса на трансформиране на екстремни политически факти в позитивноправни инструменти за преследване и репресия посредством легалния конституционен канал на извънредното положение и извънредните правомощия.

Актуалносттта на настоящото изследване се обуславя от три групи обстоятелства.

Първата, се свързва със състоянието на българската правна доктрина. Понастоящем липсва самостоятелно правно изследване на процеса на трансформация на един екстремен политически факт чрез легалните канали на конституционната система в позитивноправен инструмент за преследване и репресия. Приемането и прилагане на антиеврейското законодателство в България е разглеждано задълбочено в редица основни трудове по история на

българската държава и право, посочени в глава втора на изследването[1]. За първи път обаче в този дисертационен труд се разглежда и обосновава наличието на правна традиция за прилагане на антиеврейски ограничения в Европа от Античността до XX в. и се разкрива връзката между антиеврейското законодателство през XX в., като тип извънредно законодателство, и конституционноправният институт на извънредното положение. Наред с това в българската правна доктрина все още не е разглеждан самостоятелно и обстойно самият конституционен институт на извънредното положение. Този дискурс демонстрира крайностите, до които може да стигне едно привидно цивилизовано общество, в което обаче има традиции в преследването, репресията и отричането на правата на другия и различния. Тези крайности не отмират безвъзвратно, а избуяват като упорити бурени, когато ходът на историята даде нови поводи за събуждане на стари рефлекси, страхове и предразсъдъци. Антиеврейското законодателство е най-яркият исторически пример за дискриминационно преследване с инструменти на правото, но в жертва на подобен тип държавна репресия при определени обществени условия могат да се превърнат и други етно-религиозни групи (роми, мюсюлмани, цветнокожи).

[1] **Токушев, Д.** *История на новобългарската държава и право (1878-1944).* София. Сиби, 2008, с. 365-374. ISBN 978-954-730-535-9. **Токушев, Д.** *Антиеврейското законодателство и спасяването на българските евреи*. – В: Добчев, Петко (съст.). Антиеврейското законодателство и неговото преодоляване (1942-1945). София, Фенея, 2010, ISBN 978-954-9499-27-8, с. 7-26; както и **Токушев, Д.,** *Антиеврейското законодателство и спасяването на българските евреи.* Юридически сборник, т. III, Издателство на Бургарския свободен университет, 1995. **Неделева, П.** *Антиеврейското законодателство в България през Втората световна война*. София, Авангард Прима, 2013, 415 с. ISBN 978-619-160-176-9. **Кръстева, З.** *Правни аспекти на държавната антиеврейска политика в Царство България (1940-1944 г.).* – В: Антиеврейското законодателство в Европа и България. Правни изследвания. София, Център за еврейски изследвания на СУ "Св. Климент Охридски" и ИМП, 2015, с.77-192.

Втората група обстоятелства са свързани с промените в обществените отношения, обусловени от днешната турболентна геополитическа обстановка и повишена волатилност на международните отношения, които изправят националните държави и конституционната демокрация пред нови рискове и опасности. Като цяло на международната арена е налице състояние на извънредност, която за целите на това изследване се дефинира като състояние на повишена международна нестабилност, изостряне на вътрешнополитически и икономически проблеми в основни геополитически субекти (ЕС, САЩ, Русия, Близкия Изток) в резултат на нарастващи социални неравенства и ескалация на етно-религиозни напрежения. Глобализацията на тероризма извежда на преден план политики и практики на противодействие, които често ерозират основни права и свободи в техния класически смисъл и съдържание. С нарастващ интензитет и в различни мащаби и продължителност се прилага института на извънредното положение като „авариен режим“ на функциониране на държавата в условията на сериозни заплахи за обществения ред и политическата система, предизвикани от масирани мигрантско-бежански вълни, терористични атаки, вътрешни и международни конфликти[2]. В Европа се наблюдава възход на националистически и националпопулистки политически сили. Оправданите обществени страхове стимулират държавните власти към силови мерки и подходи. Без съмнение всички тези процеси и тенденции пряко или косвено се отразяват и върху България. Пред съвременната юриспруденция с нова острота се изправят дилемите „свобода или сигурност“, „държава на сигурността“ или

[2] САЩ са в режим на непрекъснато извънредно положение, което се пролонгира ежегодно след атентатите на 11 септември 2001 г. Действат повече от 160 нормативни акта, които предоставят извънредни правомощия на американския президент в широки граници – за отнемане и запориране на активи и собственост без съдебна санкция, за конфискация на плавателни съдове, контрол върху радио и телевизионни оператори, върху мобилни комуникации и интернет, контрол на снабдяването с храни и др. Терористични атаки, мигрантско-бежанска вълна и вътрешни конфлликти доведоха напоследък до въвеждане на режим на извънредно положение във Франция, Унгария, Сърбия, Италия, Македония, Турция и др.

„държава на правата“. Има случаи, в които по съображения за национална сигурност и борба с тероризма, властите въвеждат извънредни (изключителни) мерки, с които ограничават и дори дерогират *habeas corpus* за определени лица, които са заподозрени в съпричастност към терористична дейност само на базата на разузнавателна информация; прилагат *extraordinary rendition* – незаконно извеждане на заподозрени в тероризъм лица в юрисдикцията на друга държава, където са подлагани на изтезания и лишаване от свобода в тайни затвори (*black sites*). Заедно с това се наблюдава сериозно нахлуване на държавата в личната сфера на гражданите чрез все по-интензивно проследяване на комуникациите. Временни политически мнозинства лансират идеи за мълчаливо заобикаляне на отделни аспекти на конституционния ред в името на конюнктурни политически цели, обосновавани с интересите на националната сигурност. Могат ли такива, на пръв поглед легитимни обществено-политически проблеми и тенденции, в даден обществен контекст и чрез въвеждане и злоупотреба с извънредни мерки да се изродят в репресия, в мълчалива или изрична дерогация на конституционни положения, които гарантират демократичното устройство и гражданските права? Има ли съвременната конституционна демокрация надеждна „имунна система“, която да отхвърли „болестни“ девиации, позволяващи трансформирането на един екстремен политически факт чрез законова форма в инструмент за преследване и репресия. Видими ли са с просто око такива потенциални отстъпления от конституционния ред или очертанията им се губят през оптиката на политическа конюнктура, идеологически догми или общия дух на времето, *zeitgeist*? Изследването търси отговор на тези въпроси през призмата на правно-историческия опит с приемането и прилагането на антиеврейското законодателство като откроява и съвременни конституционноправни аспекти, имащи отношение към съхраняването на демократичния конституционен ред в условията на извънредност.

Третата група обстоятелства, които обуславят актуалността на изследването, са свързани със състоянието на конституционната уредба на извънредното положение в България, която е твърде лаконична, неизчерпателна и оставя редица открити въпроси, свързани с преразпределянето на конституционни функции и взаимодействието между висшите конституционни органи. На законово равнище, тази проблематика има частична уредба в Закона за отбраната и въоръжените сили, главно по отношение на състоянието на война и военното положение, докато относно извънредното положение уредбата е недостатъчна и бланкетна. Предвиденият „милитаристичен“ модел на реакция на държавата при извънредно положение не изчерпва възможните типове криза (като например мащабна кибератака, която изважда от строя ключови информационни системи на НАП, МВР и пр., мигрантско-бежанска вълна, която застрашава обществения ред и пр.) и необходимостта от друг тип организация на извънредното положение и мерки за тяхното преодоляване.

2. Предмет, цел и задачи на изследването

Предмет на изследването е антиеврейското законодателство, като ярък исторически пример за позитивно право, превърнато в инструмент за репресия чрез легалния конституционен канал на извънредното положение. На тази основа се анализира съвременният смисъл и съдържание на конституционния институт на извънредното положение, релевантните международни стандарти и проблемите на българската конституционна и законодателна уредба на тази материя.

Целта е на изследването е:

а) Да бъде очертан модела, по който един екстремен политически факт, формиран на основата на наслоена правна традиция и попаднал в благоприятен

обществен контекст, преминава през легалните канали на конституционната система и се превръща в позитивноправен инструмент за преследване, репресия и унищожение. Нюрнбергското расово законодателство и неговата рецепция в редица европейски държави, в т.ч. в Царство България, в периода преди Втората световна война, е пример за тъкмо такава трансформация - партийната програма на националсоциалистите (политическият факт) възниква в условията на икономическа и политическа нестабилност във Ваймарска Германия, при наличието на отчетлива традиция за налагане на антиеврейски ограничения и се трансформира в правна регулация като преминава през легалните канали на германската конституционна система - изборите и института на извънредното положение по чл. 48 от Ваймарската конституция.

б) Да се докаже необходимостта от преосмисляне на конституционния институт на извънредното положение в светлината на правно-историческия преглед на преследването на евреите и въз основа на описания в т. „а“ модел.

в) Да бъдат разкрити съвременните конституционноправни проблеми, свързани с института на извънредното положение в България и да се потърсят отговори на някои открити въпроси в действащата конституционна и законодателна уредба.

Основните задачи на дисертационния труд са:

а) да бъде изследван генезиса на антиеврейските ограничения от Античността до XX век;

б) да се обоснове тезата, че преследването и репресията на евреите от Античността до XX в. представлява устойчива правна традиция на преследване на различния, а не низ от несвързани и инцидентни девиациии;

в) да се изследват същността, основните научни теории, типологията и действащата уредба на института на извънредното положение.

За да бъдат решени основните задачи и да бъдат обосновани тезите на настоящия дисертационен труд, **подробно и последователно са изследвани следните основни въпроси:**

- Доколко нюрнбергското расово законодателство е исторически прецедент и своеобразна девиация в правното развитие на Европа или се основава на дълголетно наслоявани нормативни ограничения, които пронизват европейската правна традиция.

- Правната валидност на нюрнбергското расово законодателство и в по-общ план на облечени в юридическа форма мерки, чиято субстанция е отрицание на равенството и справедливостта.

- Концептуалното естество, типологията и съвременните международни стандарти за въвеждане на извънредно положение като легален конституционен канал за преразпределяне на конституционни функции и дерогация на права и свободи.

- Българската конституционна и законова уредба на извънредното положение.

- Необходимите допълнителни нормативни и институционални гаранции за укрепване на демократичните институции, върховенството на закона и на правата на човека в условията на извънредно положение.

3. Методи на изследването

В дисертационния труд са използвани **историческият** и **сравнителноправният методи -** при разглеждането на антиеврейското законодателство и анализа на института на извънредното положение.

Използвани са и други основни методи на изследване, като **правно-догматичният**, **нормативният, системният** и **функционалният**. Чрез тях са

представени и критично анализирани основните принципи и функции на висшите конституционни органи, които имат правомощия, свързани с института на извънредното положение.

4. Структура на дисертационния труд

Дисертационният труд отговаря на изискванията на чл. 27 на Правилника за прилагането на Закона за развитието на академичния състав в Република България и на специфичните изисквания на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в Българската академия на науките и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в Института за държавата и правото.

Броят на страниците на дисертационния труд е 226, включително съдържание и списък на използваната литература (109 учебници и монографии и 69 студии и статии на български, английски, руски и немски език). Броят на бележките под линия е 257.

В структурно отношение дисертационният труд включва:

Увод
Глава 1. ***Антиеврейските ограничения от Античността до края на XIX в.***
§ 1. *Общи бележки.*
§ 2. *В предхристиянския период и Римската империя*
§ 3. *В Европа през ранното Средновековие и до края на XVIII в. (римската и германската правни системи)*
§ 4. *В средновековна Англия и някои британски колонии (системата на общото право)*
§ 5. *В нордическата правна система*
§ 6. *В Русия през XVIII-XIX в.*
§ 7. *Правни аспекти на еманципацията на евреите през XIX в.*
§ 8. *Правно положение на евреите по българските земи в рамките на Османската империя*

§ 9. *Конституционализация на антиеврейски ограничения - Магна харта, Конституцията на Норвегия от 1814 г., щатските конституции в САЩ*

Глава 2. ***Антиеврейското законодателство през XX век***

§ 1. *Numerus clausus в Унгария*

§ 2. *По въпроса за генезиса на нюрнбергското законодателство*

§ 3. *Процесът на нацификация на правната система на Германия – формиране на основните правни и институционални инструменти на репресията*

§ 4. *Нацисткото антиеврейско законодателство („априлското" от 1933 г. и нюрнбергското)*

§ 5. *Действие на антиеврейското законодателство в окупираните от Германия държави и територии.*

§ 6. *Антиеврейското законодателство на Царство България в светлината на Търновската конституция*

§ 7. *Рецепция на нюрнбергското законодателство в другите страни от Оста*

§ 8. *Правното положение на евреите в някои неутрални държави*

§ 9. *Нюрнбергското законодателство - продукт на дълголетна правна и институционална традиция. Правнофилософски измерения*

Глава 3. ***Антиеврейското законодателство и (зло)употребата с института на „извънредно положение" – съвременни конституционноправни аспекти*.**

§ 1. *Институтът на „извънредно положение" и антиеврейското законодателство – поглед през призмата на съвременността*

§ 2. *Теории за естеството на извънредното положение*

§ 3. *За типологията на извънредното положение*

§ 4. *Международни стандарти за обявяване на извънредно положение*

§ 5. *Извънредното положение по българската конституционна уредба*

§ 6. *Някои открити въпроси в правната уредба на извънредното положение*

§ 7. *Относно дерогацията на права, срока и прекратяването на извънредно положение*

§ 8. *Разграничение между „извънредно положение" и „бедствено положение"*

§ 9. *Предложения за укрепване на върховенството на закона и правата на човека в условията на извънредно положение по българската конституционна система (de lege ferenda)*

Заключение

Използвана литература:

- *Монографии и учебници*
- *Студии и статии*

5. Апробация на дисертационния труд

Дисертационният труд е докладван изцяло пред разширено заседание на секция „Публичноправни науки" на Института за държавата и правото при Българската академия на науките, а отделни негови части са представени на следните научни мероприятия и публикувани (приети за печат) в следните научни издания:

Публикации:

- Студия: *Антиеврейското законодателство – правноисторически и сравнителноправен преглед. Право ли е Нюрнбергското расово законодателство?*. - В: Антиеврейското законодателство в Европа и България. Правни изследвания. София, Център за еврейски изследвания при ФФ на СУ "Св. Климент Охридски", ИМП, декември 2015, с. 10-76. ISBN 9780954-92740-3-5;
- Научен доклад на тема: *Антиеврейското законодателство – сравнителни и правнофилософски аспекти*. – В: Сборник доклади от международна научна конференция „Холокостът и българският случай в научните изследвания". София, Център за еврейски изследвания при ФФ на СУ „Св. Климент Охридски", ноември 2015 г., с. 47-61. ISBN 978-954-92740-7-3;
- Статия на тема: *Някои открити въпроси в конституционната уредба на извънредното положение*, сп. „Общество и право", бр. 4/2016 г. (одобрена за печат);
- Статия на тема: *Извънредното положение – de lege lata и de lege ferenda*, сп. „Правна мисъл", кн. 2/2016 г. (одобрена за печат).

Участия с доклади в научни мероприятия:

- Участие с доклад на тема: *„Антиеврейското законодателство, формулата на Радбрух и правният позитивизъм"* в научна дискусия по повод представяне на сборника „Антиеврейското законодателство в Европа и България. Правни изследвания", 26.01.2016 г., организирана от

Центъра за еврейски изследвания при Философския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“.

- Участие с доклад на тема: *„Международни стандарти за обявяване на извънредно положение“* в научен семинар по случай 137 години от приемането на Търновската конституция на тема: „България *и* Балканите в условията на динамична международна среда“, организиран от Юридическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

II. Съдържание на дисертационния труд

В **Увода** е обоснована актуалността, предмета, целта и задачите на дисертационния труд, както и използваната методология.

За да се отговори на основните изследователски въпроси и най-вече дали антиеврейското законодателство на нацистка Германия е исторически прецедент или стъпва на дълголетна правна традиция, **Глава първа** на съчинението разглежда антиеврейските ограничения в широкия контекст на правната и конституционна традиция на Европа от Античността до XX век. Изследвани са три основни характеристики на антиеврейското законодателство, които са разположени в синхронно-диахронен дискурс: *а)* законово установена дискриминация на религиозна и/или етническа основа (религиозен и етнически антисемитизъм); *б)* ограничаване или пълно изключване от гражданския оборот (икономически и политически антисемитизъм); *в)* законово установени мерки на сегрегация (религиозен и етнически антисемитизъм).

Направен е подробен преглед на правните ограничения спрямо евреите в предхристиянския период и в Римската империя. Акцентира се върху въвеждането на еврейски данък - *Fiscus Judaicus* – след Първата юдейско-римска война (66–73 от н.е.), като репресивна мярка с акт на римския Сенат,

законодателството на император Константин Велики (315-337 г.), Кодекса на Теодосий (438 г.) и разширяването на антиеврейските ограничения, установено с Юстиниановия кодекс (529 г.) и др.

Периодът от ранното Средновековие до края на XIX в. е изследван, като са разграничени антиеврейските мерки съответно в римската и германската правни системи, системата на общото право и нордическата правна система Откроени са: *а)* различните форми на териториална и социална сегрегация спрямо еврейските общности – появата на гетата, задължението за носене на отличителни знаци и икономическите рестрикции спрямо евреите; *б)* дискриминационното данъчно облагане на еврейското население в средновековна Европа.

Самостоятелно е анализирана появата на ранни правни концепции за расова дискриминация спрямо евреите в Испания – принципът за „чистота на кръвта“ (*Limpieza de sangre*), както и правните актове за дискриминация и преследване на еврейското население в средновековна Англия и английските колонии, в нордическата правна система (Норвегия, Швеция, Финландия, Дания), както и в Русия през XVIII-XIX в. Разгледано е и правното положение на евреите в Османската империя. По-нататък в тази глава е направен аналитичен преглед на процеса на еманципация на евреите през XIX в. като качествено различен етап в правното положение на еврейското население в Европа, който се изразява в изравняването на гражданскоправния статут на евреите в редица европейски държавни образувания. Макар и по-бавно, публичноправният статут на евреите също се приравнява от гледна точка на признаването на гражданство/поданство на евреите, които по правило преди това са считани за апатриди, лица без гражданство, с произтичащите от това ограничения. Френската Декларация за правата на човека и гражданина от 1789 г., прокламира

равенството пред закона на всички хора, независимо от тяхната религия и произход. Изравняването на правния статут на евреите изрично става предмет на обсъждания и във френския законодателен орган. По-нататък, внимание е отделено и на последиците от Виенския конгрес през 1815 г. за правния статут на евреите, в т.ч. на конституционно ниво, в контекста на дефинирането на териториалните и конституционни аспекти на Германската конфедерация, която заменя Свещената римска империя. Идентифицирани са и различни примери на конституционализация на антиеврейски ограничения – в Магна харта, в щатските конституции на САЩ, в конституцията на Норвегия от 1814 г.

В **Глава втора** е изследван най-значимият и наситен с трагични събития период от правното преследване на евреите – XX век. Нацисткото антиеврейско законодателство стъпва на очертаната в глава първа дълголетна правна традиция за налагане на правни ограничения на еврейското население в Европа и съществуващите антисемитски предразсъдъци. Дисертационният труд се спира на един исторически катаклизъм в германската история, който не е разглеждан в българската наука. Обосновава се тезата, че провеждането на расова политика, основана на теорията за „жизненото пространство" *(Lebensraum),* използването на определени етнически групи за робски труд, разкриването на концентрационни лагери, които имат за цел не само репресия и изолация на групи от населението, а физическо унищожение на даден етнос, обявен за расово непълноценен; широката практика на медицински експерименти с лагерниците – всичко това не е патент единствено на епохата на Третия райх, а има своя политически, военно-административен и юридически първообраз в колониалната политика на кайзерова Германия в началото на XX в. в Югозападна Африка.

Предоставянето на извънредни правомощия е в основата на възхода на нацизма, както и на редица авторитарни режими през първата половина на XX в., които реципират постановките на нюрнбергското расово законодателство (фашистка Италия, кралската диктатура в Румъния, личният монархически режим в Царство България и др.). Ранните проявления на държавна антиеврейска политика през първата половина на XX в. се свързват с ограниченията *numerus clausus* в Унгария от 20-те години, които са съответно разгледани.

Централно място във втора глава логично заема въпросът за нацисткото антиеврейско законодателство, което съставлява завършен в концептуално отношение модел за обезправяване и преследване на конкретна етно-религиозна група по расов признак. То става възможно като елемент от цялостния процес на нацификация на германската правна система, осъществен в резултат от въвеждането на извънредно положение по чл. 48 от Ваймарската конституция. Преследването и политиката на унищожение на евреите в нацистка Германия не могат да бъдат обяснени от гледище на своите законодателни измерения единствено чрез нюрнбергското законодателство. Ето защо в дисертационния труд са анализирани основните характеристики и насоки в законодателното развитие на Германия по времето на хитлеризма, който оформя цялостната нормативна система, задвижила административния, полицейския, пенитенциарния и военно-политически апарат, направил възможен Холокоста. Антиеврейското нюрнбергско законодателство е само елемент от системата за репресия, то обособява еврейското население като обект на репресията, налага екстремна дискриминация по расов признак, въвежда и някои нови наказания, но само по себе си не създава механизмите за преследване, а по-сетне и за унищожение. Те са създадени чрез дълбоките промени, настъпили в наказателното, наказателнопроцесуалното и наказателно-изпълнителното право

на Германия в периода 1933-1945 г. Условно, се открояват няколко насоки в законодателното развитие на Германия през този период, които са разгледани обстойно. Събрани в едно те формират нацификацията на законодателството, като нормативно изражение на нацистката тоталитарна идеология (т.нар. от нацистката доктрина процес на *унификация*, *Gleichschaltung*):

а) концентрация и свръхцентрализация на властта и установяване на еднопартиен тоталитарен режим;

б) дерогация на основни принципи и институти на правото, гарантиращи правата и свободите на гражданите, които са общоприети към онзи исторически момент в либералните демокрации;

в) изграждане на система от извънредни и специални съдилища, които формират паралелно „правораздаване";

г) тотално разширяване на полицейската дискреция и изключване на полицейските актове и разпореждания от съдебен контрол;

д) установяване на партиен контрол върху съдебната власт в условията на еднопартийния тоталитарен режим.

На тази основа е направен и анализ на двата етапа в правното преследване на евреите в нацистка Германия – „априлското законодателство" от 1933 г. и нюрнбергското. Очертани са и формите на въвеждане на антиеврейски ограничения в окупираните от нацистка Германия държави и територии и тяхната рецепция в държавите-съюзници на Третия райх. Отделено е внимание и на положението на евреите в неутралните европейски държави по време на Втората световна война.

Отчитайки основополагащият принос в изследването на българското антиеврейско законодателство, който имат трудовете на проф.д-р Димитър Токушев и приносите, направени в последно време в трудовете на доц.д-р Петя Неделева и гл.ас.д-р Здравка Кръстева, в дисертационния труд са анализирани

конституционноправните аспекти на антиеврейското законодателство, прието и прилагано в Царство България. Държавният преврат на 19 май 1934 г. поставя началото на авторитарен и неконституционен режим, който още с първите си актове нарушава основни разпоредби на Търновската конституция и ограничава правата на поданиците. Не могат да бъдат споделени опитите на управляващите по онова време кръгове да обосновават с разпоредбата на чл. 47 от Търновската конституция (ТК) относно извънредното положение това неконституционно законотворчество, осъществявано чрез приемани от правителството и утвърждавани от монарха наредби-закони. За разлика от Ваймарската конституция, която с твърде неясните формулировки на своя прословут чл. 48 отваря широко вратите за узурпация на властта от изпълнителната власт и установяване на неконституционно управление, чл. 47 ТК сам по себе си не съдържа такива празноти, които биха позволили по тълкувателен път да се извеждат възможности за заобикаляне на установения конституционен ред чрез извънредно законодателство. Предвидени са няколко кумулативни предпоставки за приемането от изпълнителната власт на наредби със силата на закон: *а)* да е налице външна или вътрешна заплаха за държавата; *б)* Народното събрание да не може да бъде свикано; *в)* приетите при наличието на горните две предпоставки наредби-закони да бъдат утвърдени на първото свикано след това заседание на Народното събрание. Следва да се приеме обаче, че в продължение на четири години след преврата от 1934 г. парламентарната институция не заседава не заради наличието на обективни причини, които правят невъзможно свикването му, а поради авторитарните характеристики на установената след преврата държавна власт, в която водеща роля играят монарха и назначаваното от него правителство. В Царският манифест от 21 април 1935 г. авторитарната форма на управление отново е легитимирана, като монархът се ангажира лично с „продължаване на пътя, очертан от 19 май 1934 г.” Макар че царят обещава „скорошна нова одобрена от народа конституция”, демократичният конституционен ред и

правата и свободите на поданиците в обема, гарантиран от ТК, не са възстановени. До 1944 г. парламентът и ТК са само фасада на авторитарния режим. Конституцията формално не е отменена, но фактически е суспендирана и прилагана селективно според нуждите на управляващите кръгове. Изменена „виртуално“, за да отговори на „новия мироглед“, по думите на един от водещите юристи от онази епоха, споделящ авторитарните концепции – Любен Диков. Всичко това се наслоява върху изключителното наказателно законодателство, прието в периода 1923-1934 г., като инструмент за преследване и репресия на политическата опозиция и антифашистките сили. По този начин елементи на извънредното положение постепенно се утвърждават като нормален правен ред. По думите на проф. Живко Сталев, по това време действа фактическа „конституция“, която замества и противоречи на конституцията на книга, *“the law in the books”* е изместено от *“the law in action”*. Така се отварят вратите и за изключителното антиеврейско законодателство, което е драстичен пример за противоконституционност, нарушаване на принципа на равенство на поданиците, защитата на частната собственост и други права, установени от Търновската конституция.

Въпросът за антиеврейското законодателство и в по-общ план за правната валидност на облечени в юридическа форма мерки, чиято субстанция е отрицание на равенството и справедливостта, е разгледан в светлината на основни достижения на правната теория, изведени от Фулър, Дуоркин, Харт и Радбрух. Специално внимание се отделя на „формулата на Радбрух“ и нейното практическо значение за юриспруденцията след Втората световна война.

Анализът в **трета глава** е съсредоточен върху един от основните легални канали за превръщане на антиеврейската политика в законодателство – конституционият институт на извънредното положение. На фона на историческата натовареност на този институт е аргументирана и неговата актуалност в контекста на

съвременните геополитически процеси, борбата с тероризма, регионалните конфликти и масовият бежански и мигрантски поток, които поставят на изпитание действащия конституционен и обществен ред в Европа. Разгледани са основните концептуални постановки, посветени на извънредното положение в правната теория и философия. Обобщени са и основните доктринални виждания за типологията на извънредното положение.

Особен акцент се поставя върху съпоставката на теориите на Карл Шмит, Джорджо Агамбен и Клинтън Роситер, които разглеждат извънредното положение съответно като първичен ред, установен от суверена; състояние на аномия и конституционна диктатура. Дадена е оценка на приложимостта на тези теории от гледище на съвременните демократични стандарти.

Шмит разполага извънредното положение в по-широкия контекст на изключението (exception), което представлява опасност за държавата и налага суверенът да решава извън действащия правен ред. В извънредна ситуация „нормалното“ право е непригодно и се замества от установен от суверена ред, който има първичен характер. Изключението не може да бъде предвидено, следователно действащото право не може да го регулира. Прилагането на действащия правен ред от установените административни и съдебни органи в една ненормална ситуация, би попречило на адекватните мерки за противодействие и би затруднило нормализацията. Оттук Шмит заключава, че в извънредна ситуация суверенът трябва да има върховното решение, да може да суспендира правния ред, за да бъдат преодоляни възникналите заплахи. Суверенът е този, който може да вземе решение за изключението, гласи известната формулировка на Шмит.

Възгледът на Агамбен разглежда извънредното положение като правен вакуум, като аномия в смисъла, който постулира Емил Дюркем – обществено разстройство, неспазване на общовалидните норми, разпад на основни социални институции. За да илюстрира своите постановки, Агамбен въвежда и отграничава двете гръцки понятия

zoe - биологически, "оголен" живот и *bios* - политически формиран живот. Наред с това въвежда и образа на *homo sacer* – в римското право така е обозначаван провинилият се, който е лишен от всички права и поставен извън закона, така че всеки може да го убие без да носи юридическа отговорност, и заедно с това никой не може да го принася в жертва на боговете. Метафора за индивида, който е изваден от територията на правния ред. Извънредното положение не е правна категория, а съставлява „пространство на правен вакуум“. То е *quaestio facti,* а необходимостта не познава закона - *Nécessitas legem non habet*.

Специално внимание в изследването се отделя на теорията за „конституционната диктатура“ на Клинтън Роситер, като временна и обратима трансформация на конституционния ред и своеобразното му привеждане в „бойна готовност“ с цел неутрализиране на външна или вътрешна заплаха за устоите на държавата и обществото. „Конституционната диктатура“ се различава от тоталитарната по своя временен характер и по своето „саморазрушаване“ след преодоляване на опасността. Роситер извежда три основни кризи в едно демократично общество, които са легитимно основание за конституционна диктатура: *а)* война (по-специално срещу чуждо нашествие), *б)* въстание – съпротива, в т.ч. въоръжена, на значителни части от обществото срещу действащия конституционен ред, насочена към неговото премахване и, *в)* икономическа депресия, която заплашва устоите на държавата и самото съществуване на част от населението.

Роситер формулира и опасностите от въвеждане на конституционна диктатура: *а)* противоконституционно завземане на властта; *б)* задържане на властта чрез отмяна на избори и ограничаване на правата на опозицията; *в)* нормализация на извънредното, превръщане на извънредното положение в рутинно състояние на държавата. Авторът с основание изтъква, че който е склонен да преувеличава негативните аспекти в работата на законодателната власт, твърде лесно може да бъде убеден, че вторичното място, което заема

парламентът по време на криза, трябва да се запази и като постоянен белег на конституционното управление. Роситер формулира набор от принципи, чието приложение не би позволило извънредното положение да се изроди в неконституционен, потиснически режим. От своя страна в дисертационния труд те са обобщени в няколко категории:

- абсолютна необходимост от въвеждане на извънредно холожение и пропорционалност на предвидените извънредни мерки и правомощия;
- разделяне на решаващата функция при обявяване и прекратяване на извънредно положение;
- легитимност и времева ограниченост;
- широко обществено съгласие и отговорност (юридическа, политическа) за действия и актове в условията на извънредното положение;
- *status quo ante bellum* – възстановянане на нормалния правен режим и обществено-политически условия след преодоляване на заплахата.

В съпоставителен план, в дисертационния труд се изтъква, че най-сериозният дефицит в конструкцията на Шмит е по отношение на ограниченията и балансите, които са необходими, за да остане натоварената с извънредни правомощия власт на територията на базисните за един демократичен конституционен ред ценности. Разбирането, че суверенът може да отмени правния ред без да търпи конституционни ограничения, отваря вратите към произвола. Липсата на такива ограничения оставя въпроса дали суверенът ще премине през тези врати и докъде ще стигне, в полето на субективната воля, която не е подчинена на правни гаранции, контрол и баланси. Възгледът на Агамбен обяснява по оригинален и дори провокативен начин злоупотребата с извънредна власт при липса на гаранции за съхраняване на същностното ценностно съдържание, на правото – равенството и справедливостта. Аномията

обаче не следва да се отъждествява с извънредното положение, прилагано при сериозна опасност за държавата и сдържано в рамките на строги конституционни ограничения и гаранции за правата на гражданите. Възгледът на Роситер за „конституционната диктатура“, независимо от възможните терминологични възражения, по съдържание отразява в най-висока степен принципите на съвременната конституционна демокрация. В извънредна ситуация правото не се суспендира, за да остане само решението на суверена, а се задвижва особен конституционно регламентиран процес на функциониране на държавните институции, който преподрежда временно баланса между властите и ограничава изцяло или частично определени права, без обаче да посяга на фундаменталните права и основите на демократичната държавност.

В дисертационния труд е разгледана и типологията на извънредното положение. Шмит формулира понятията „комисарска диктатура“ и „суверенна диктатура“. Първата, цели да спаси и възстанови конституционния ред, какъвто е съществувал преди извънредното положение. Втората е свързана с радикална степен на изключителност на създалата се ситуация и цели не спасяване на конституцията, а въвеждане на изцяло нов конституционен ред.

Роситер от своя страна извежда три основни типа на кризисно управление: изпълнителна диктатура, законодателна диктатура и военновременно управление. При „изпълнителната диктатура“ правителството не е оправомощено да приема извънредно законодателство, защото такова не е необходимо в съответната извънредна ситуация и защото извънредните пълномощия на изпълнителната власт се упражняват при наличието на действаща парламентарна институция, която следва да осъществява контрол.

Понятието за „законодателната диктатура“ се свързва с института на делегираното законодателство, което Роситер отнася преди всичко до преодоляването на икономически кризи и депресии. Третият тип

конституционна диктатура – „военновременното управление“ – Роситер определя като най-крайна форма, при която параметрите на дискреционната власт са практически неограничени и могат да включват не само ограничаване или суспендиране на права и свободи на гражданите и делегирано законодателство, а и дълбока намеса в икономиката и ограничаване на свободното предприемачество, реквизиране на частна собственост, налагане на военновременни данъци, отмяна на избори, участие на военните на всички нива на вземане на управленски решения и пр.

На тази концептуална основа е направен преглед на установените международни стандарти за обявяване и действие на извънредно положение, които са релевантни за Република България. Анализирани за стандартите, установени от Международния пакт за граждански и политически права и свързаните с него документи и практика на Комитета по правата на човека на ООН, както и стандартите по Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи и релевантната практика на Съда в Страсбург. Внимание е отделено и на някои международни документи (*soft law*), които без да имат правнообвързваща сила, дават отправни точки в тълкуването и прилагането на международните норми за обявяване на извънредно положение.

В тази глава е анализирана обстойно и българската конституционна и законодателна уредба на извънредното положение. Очертани са приносите по този въпрос в основни трудове по българско конституционно право на проф.д-р Емилия Друмева, проф.д-р Евгени Танчев, проф.д-р Пламен Киров и проф.д-р Стефан Стойчев[3]. Дефинирани са редица открити въпроси, свързани с понятието

[3] **Друмева, Е.** *Конституционно право. Четвърто допълнено и преработено издание*. София, Сиела, 2013, с. 411-412, **Танчев, Е.** *Националната сигурност и конституционната уредба на извънредното положение*. - сп. Международни отношения, кн. 5/ 1994 г., с. 101-112. **Киров, Пл.** *Президентът в българския конституционен модел*. София, Сиби, 2004, с. 213-220. ISBN 954-730-201-9. **Стойчев, Ст.** *Конституционно право*. София, Сиела, 2002 г., с. 393-394, 519.

за „военнополитическа криза“, актът за обявяване и срока на извънредното положение. Разгледани са различни хипотези на взаимодействие на конституционните органи по повод на обявяването и прекратяването на извънредно положение. Представен е и конституционният принцип на неотменимост на основните права, като са обособени абсолютно и относително неотменимите права, посочени в конституционната уредба.

В критичен план са разгледани постановките на Закона за отбраната и въоръжените сили, който предвижда преместване и съсредоточаване на конституционните функции по отбрана и вътрешна сигурност у президента, като върховен главнокомандващ. Съществуващият модел на милитаризирана държавна реакция не изчерпва възможните типове криза, адекватните извънредни мерки и разместване на конституционни правомощия с цел тяхното преодоляване. В изследването се дефинира „граждански модел“ за реакция при извънредно положение. В концепцията за такъв модел би следвало да се включат два основни елемента. Първо, той следва да бъде прилаган, когато естеството на заплахата не налага пряко ангажиране на въоръжените сили, а по-скоро изисква извънреден режим на функциониране на органите за вътрешна сигурност. Второ, „гражданският“ модел би следвало да е свързан със съсредоточаване на функцията по осигуряване на вътрешния ред в ръцете на министър-председателя и преразпределяне на задължения в областта на опазване на обществения ред по вертикала – от кметовете на общини към областните управители и Министерския съвет. Направено е и разграничение между конституционния институт на извънредното положение и особения правен режим, предвиден в Закона за защита при бедствия и аварии.

Аргументирани са редица конкретни предложения, *de lege ferenda*, за промени в българската конституция и законодателство, насочени към засилване

на гаранциите за демократично функциониране на конституционната система в условията на извънредно положение и по-пълно гарантиране на правата и свободите на гражданите.

В **заключението** са представени в обобщен вид достигнатите при решаването на отделните задачи на изследването изводи и предложения *de lege ferenda*.

III. Изводи, предложения *de lege ferenda*, научна новост, приноси и практическо значение на дисертационния труд

1. Основни изводи

Разгледаните в дисертационния труд въпроси дават основание да бъдат изведени следните основни изводи:

Първо, налице е подчертана връзка между правната традиция и състоянието на извънредност в обществото (изразяващо се в повишена международна и вътрешна нестабилност) с процеса на трансформиране на екстремни политически факти в позитивноправни инструменти за преследване и репресия чрез легалния конституционен канал на извънредното положение и извънредните правомощия.

Второ, нюрнбергското расово законодателство не е исторически прецедент и девиация в правното развитие на Европа. То се основава на дълголетно наслоявани нормативни ограничения спрямо евреите, пронизващи европейската правна традиция от Античността до XX век, които са проследени в настоящето изследване в синхронно-диахронен дискурс.

Трето, нюрнбергското законодателство става възможно и поради злоупотребата с конституционния институт на извънредното положение (чл. 48

от Ваймарската конституция), с което се отваря пътя за процеса на нацификация на германската правна система. По пътя на извънредните правомощия и мълчаливото или изрично дерогиране на действащия конституционен ред се установяват редица от авторитарните режими, които по-сетне приемат антиеврейско законодателство – възходът на фашизма в Италия, установяването на кралската диктатура в Румъния, личният монархически режим след деветнайсетомайския преврат от 1934 г. в Царство България.

Четвърто, нюрнбергското расово законодателство и, в по-общ план, облечените в юридическа форма мерки, чиято субстанция е отрицание на равенството и справедливостта, нямат характера на валидно право. Антиеврейското законодателство на нацистка Германия, реципирано в редица европейски държави, в т.ч. и в Царство България, е противоправо, маскирано с формалните белези на закон, създаден от държавата и прилаган с нейния административен, полицейски и военен апарат. То не може да служи като аргумент за оправдаване на определено социално, държавно или индивидуално действие и поведение. Явява се продукт на разкъсването на връзката между идеята за право и справедливостта, свободата и морала, като ценности, без които законът губи качеството си на право. Теоретично достижение в тази насока е „формулата на Радбрух“, която намира практическо приложение в практиката на германската юриспруденция след Втората световна война по дела, свързани с нацисткия период, а в последно време и по някои дела, свързани с тоталитарния период в Източна Германия. По силата на тази формула се постулира, че позитивният закон изчерпва валидността си и не следва да бъде прилаган от съдията при две възможни предпоставки: *а)* ако навлезе толкова дълбоко в територииите на несправедливостта, че това стане крайно нетърпимо; *б)* ако този закон умишлено потъпква и изключва принципа на равенство, който е в самата сърцевина на правото. Конфликтът между правната стабилност и

справедливостта по правило трябва да се решава в полза на първата – законът, приет по съответния ред от надлежна и компетентна власт, трябва да бъде спазван, дори когато е несправедлив. Изключение обаче трябва да се прави, когато разминаването между позитивното право и справедливостта е толкова драстично, че законът даже не се стреми към някаква справедливост и напълно отрича равенството. В такива случай примат има справедливостта и този позитивен закон няма правна същност, а е акт на произвол. Следва да се подчертае, че когато се говори за ценностната субстанция, която превръща законът в право, то тя не се дефинира чрез морален релативизъм и не се свежда да определени групови разбирания за морал, оцветени с конкретно-политически и идеологически нюанси - става дума за универсални и общопризнати ценности на човешката цивилизация – равенството и неотменимите човешки права, като правото на живот и свобода.

Пето, институтът на извънредното положение има историческа натовареност и съвременна актуалност. Въпросът за „извънредното положение“ и „изключението“ е третиран в правната и философска литература от Лок, и Макиавели, през Дайси и Шмит, до Роситер и Агамбен през призмата на суверенитета и на върховенството на закона. В настоящето изследване е поставен акцент върху теориите на Шмит, Роситер и Агамбен, които разглеждат извънредното положение съответно като първичен ред, установен от суверена; конституционна диктатура и състояние на аномия. Най-сериозен дефицит в конструкцията на Карл Шмит (и в по-общ план на децисионистите) за „изключението“ се разкрива по отношение на ограниченията и балансите, които са необходими, за да остане натоварената с извънредни правомощия власт на територията на базисните за един демократичен конституционен ред ценности. Разбирането, че суверенът може да отмени правния ред без да търпи конституционни ограничения, отваря вратите към произвола. Другото основно

схващане за естеството на извънредното положение като аномия (Агамбен) дава концептуален отговор на въпроса за същността на Холокоста от гледище на правото, но не е тъждествено с извънредното положение като конституционноправен институт, прилаган в ситуация на сериозна и непосредствена опасност за държавата и обществото, и сдържан в рамките на строги конституционни ограничения. Съвременната конституционна и международноправна уредба се основава в концептуално отношение на идеята за „конституционна диктатура“ (Клинтън Роситер), която въпреки някои терминологични възражения, по съдържание в най-висока степен отразява принципите на съвременната конституционна демокрация. В извънредна ситуация правото не се суспендира, за да остане само решението на суверена, а се задвижва особен конституционно регламентиран процес на временно и обратимо преразпределяне на конституционни функции и частично или цялостно дерогиране на отделни права, без да се посяга на фундаменталните права и основите на демократичната държавност.

Шесто, българската конституционна уредба на извънредното положение е твърде лаконична и бланкетна. Решава въпросите „кой“ и „кога“ обявява преминаване към такъв тип „аварийно“ функциониране на държавната власт, съдържа определени гаранции срещу злоупотреба с режима на извънредно положение, включително недопустимост на делегирано законодателство и принципа на неотменимост на основните права. Допълнителна „предпазна мрежа“ от гаранции е налице по линия на международните стандарти, които са част от вътрешното право, бидейки уредени в международни договори, които са ратифицирани, обнародвани и влезли в сила по конституционен ред. В същото време обаче, серия от въпроси, свързани с преместването на функции и правомощия, основанията за обявяване на военно или друго извънредно положение, параметрите на възможните дерогации на права, са оставени за

уреждане на законодателно ниво. Такава уредба по отношение на „положение на война“, „военно положение“, а в по-общ вид и на „извънредно положение“, се съдържа само в Закона за отбраната и въоръжените сили (ЗОВС). Съвсем естествено, с оглед предмета на уреждата материя, този закон възприема модел на „милитаризиране“ на реакцията на държавата, който предвижда съсредоточаване на функциите по отбрана и вътрешна сигурност у президента, а при извънредното положение само на функцията по отбрана. В същото време на съвременния етап могат да бъдат идентифицирани редица опасности, чийто характер хипотетично може да предполага обявяване на извънредно положение, но да не налага непременно участие на въоръжените сили и поверяване на ръководството по прилагане на съответните извънредни мерки на военните власти. Хипотетични примери в това отношение са кризи, предизвикани от масирана мигрантска и бежанска вълна или пък мащабна кибератака, която блокира жизненоважни компютърни мрежи и системи, като например системите за банкови разплащания, на НАП, на МВР и пр. Съдействието на въоръжените сили следва да е възможно при необходимост, но моделът на реакция е целесъобразно да бъде по-скоро „граждански“.

Седмо, необходими са допълнителни гаранции на конституционно и законово равнище за демократично функциониране на конституционната система в условията на извънредно положение и за защита на основните права и свободи.

2. Предложения *de lege ferenda*

В дисертационния труд са обосновани следните предложения *de lege ferenda*:

- Изрично конституционно закрепване на времеви лимит за действие на извънредното положение.

- Въвеждане на квалифицирани мнозинства за пролонганция на извънредното положение.
- Забрана за гласуване на промени в Конституцията в условията на извънредно положение.
- Забрана за намаляване на бюджета на някои конституционни органи и власти в условията на извънредно положение (Конституционен съд, съдебна власт, омбудсман, Сметна палата).
- Укрепване на механизмите за парламентарен контрол в условията на извънредно положение чрез създаване на специализирана комисия след обявяването на извънредно положение, съставена на паритетен принцип и оглавена от представител на опозицията.
- Задължение на омбудсмана да внася в парламента в края на срока на извънредното положение (включително след всяка пролонгация) на специален доклад за състоянието на гражданските права по време извънредното положение.
- Укрепване на гаранциите за конституционното правосъдие в условията на извънредно положение чрез подходящо адаптиране на *actio popularis* като възможност извънинституционален субект, който не е носител на публична власт, да сезира Конституционния съд при определени предпоставки - право на искане с предмет по чл. 149, т. 2 и т. 4 КРБ да има всеки граждани, без оглед на нарушени негови права, ако е подкрепено от подписка на 1000 избиратели;
- Приемане на специален закон за извънредното положение въз основа на концепция за „граждански“ модел на реакция при извънредни ситуации с две основни характеристики – съсредоточаване на функцията по опазване на вътрешната сигурност и обществения ред у министър-

председателя и преразпределяне на задължения в тази област по вертикала от кметовете на общини към областните управители и Министерския съвет.

3. Научна новост, приноси и практическо значение на дисертационния труд

Научната новост на дисертационния труд се свързва с новия за българската конституционноправна наука дискурс, който разглежда и обосновава наличието на правна традиция за прилагане на антиеврейски ограничения в Европа от Античността до XX в. и разкрива връзката между антиеврейското законодателство през XX в., като тип извънредно законодателство, и конституционноправният институт на извънредното положение.

Приносите, които могат да бъдат посочени са:

а) Предложена е типология на основните характеристики на антиеврейското законодателство, като са класифицирани в три групи и са проследени в синхронно-диахронен аспект в правните системи на Европа от Античността до XX век: 1) законово установена дискриминация на религиозна и/или етническа основа (религиозен и етнически антисемитизъм); 2) ограничаване или пълно изключване от гражданския оборот и публичния живот (икономически и политически антисемитизъм); 3) законово установени мерки на сегрегация (религиозен и етнически антисемитизъм).

б) Анализирани са правните аспекти на процеса на еманципация на евреите в Европа – от френската Декларация за правата на човека и гражданина и Наполеоновият кодекс от 1804 г. до последиците за положението

на евреите в Европа от Виенския конгрес през 1815 г., където за първи път на международно ниво се обсъжда „еврейския въпрос“.

в) Идентифицирани и представени са няколко форми на конституционализация на антиевреийските ограничения – в Магна харта, конституцията на Норвегия от 1814 г., някои щатски конституции в САЩ през XVIII-XIX в.

г) Обоснована е тезата, че в Европа има дълголетна правна традиция на антиевреийски ограничения, която създава предпоставки за въвеждането на нацисткото антиевреийско законодателство през XX в.

д) Анализирано е антиевреийското законодателсто (*numerus clausus*) в Унгария, прието през 1920 г. и 1928 г.

е) Аргументирана е тезата, че правните, административни и военни модели на преследване и репресия спрямо евреите, прилагани от Третия райх, имат своя ранен първообраз в германската колониална политика в Югозападна Африка в началото на XX в, в т.ч. провеждането на расова политика, основана на теорията за „жизненото пространство” (*Lebensraum*), използването на определени етнически групи за робски труд, разкриването на концентрационни лагери, които имат за цел не само репресия и изолация на групи от населението, а физическо унищожение на даден етнос, обявен за расово непълноценен; широката практика на медицински експерименти с лагерниците.

ж) Обстойно е представен и анализиран процесът и етапите на нацификация на германската правна система и създаването на нормативните механизми, задвижили административния, полицейския, пенитенциарния и военно-политическия апарат, направил възможен Холокоста. Класифицирани са основните правни инструменти в нацистка Германия за преследване и

репресия на еврейското население, тяхното въвеждане в окупираните държави и територии и рецепцията му в държавите от Оста.

з) Изведени и анализирани са конституционноправните аспекти на българското антиеврейско законодателство.

и) Предложен е правнофилософски анализ на въпроса за валидността на антиеврейското законодателство и в по-общ план на мерките, облечени в юридическа форма, чиято субстанция е отрицание на равенството и справедливостта. В този контекст са анализирани различията между позитивноправните и естествеоправните концепции и е предложена оценка на автора по този теоритичен спор. Представени са класическите дебати между известните теоретици на правото проф. Фулър и проф. Харт, както и на „формулата на Радбрух“ и нейното практическо значение за юриспруденцията в Германия след Втората световна война.

й) Разгледана е теорията за „конституционната диктатура“ (Клинтън Роситер), като е направен съпоставителен анализ с възгледите за извънредното положение като „изключение“ и замяна на нормалния правен ред с определян от суверена ред, който има първичен характер (Карл Шмит) и като състояние на правен вакуум и аномия, които изключват правния характер на извънредното положение (Джорджо Агамбен). В тази връзка е аргументирана оценка за теорията на Роситер като основополагаща за съвременните международноправни стандарти за обявяване на извънредно положение.

к) Представени са основните типологични класификации на извънредното положение - „комисарска диктатура“ и „суверенна диктатура“ (Шмит), изпълнителна диктатура, законодателна диктатура и военновременно управление (Роситер) и др.

л) Изведени са основните международни стандарти за обявяване на извънредно положение, които са релевантни за България - в Международния

пакт за граждански и политически права, Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи и практиката на Съда в Страсбург, както и в някои международни документи, които нямат правнообвързваща сила, но са отправна точка при тълкуването на международните актове (*soft law*).

м) Критично е анализирана българската конституционна и законодателна уредба на извънредното положение, разгледани са различни хипотези на взаимодействие на висшите конституционни органи, идентифицирани са редица открити въпроси в нормативната уредба и са предложени техните обосновани отговори.

н) Формулирани са конкретни предложения *de lege ferenda* за въвеждане на допълнителни гаранции на конституционно и законово равнище за демократично функциониране на конституционната система в условията на извънредно положение и за защита на основните права и свободи (виж т. III, 2 от автореферата).

Практическото значение на дисертационния труд се свързва с:

а) идентифициране на редица открити въпроси в конституционната уредба на извънредното положение и аргументирането в тази връзка на конкретни аспекти и хипотези на взаимодействие на висшите конституционни органи, които биха спомогнали в работата на държавните институции;

б) изясняване на основните международни стандарти за обявяване на извънредно положение, произтичащи от релевантните за България международни актове и практиката на Съда в Старсбург, което спомага за законосъобразната дейност на държавните органи в извънредна ситуация;

в) формулирането на предложения *de lege ferenda*, адресирани към законодателя.